

Innovatív megoldások a rurális terek humán erőforrásának fejlesztésében

Bevezetés, hipotézis és annak feltételrendszere

A fejezetben a szerzők azon kutatásaikat adják közre, amelyeket kevésbé fejlett vidéki térségekben folytattak le, vizsgálva az ott megvalósuló társadalmi innovációs példákat és azok eredményeit. Egy adott helyzet elemzésekor a szerzők véleménye szerint a társadalmi innováció leírásánál érdemes vizsgálni, melyek az adott társadalmi változás előre meghatározott elemei, illetve melyek azok a területek, ahol ismeretlen terepre visz az élet. Különösen izgalmas kérdés, hogy a társadalmi változás kanonizált és előre nem tervezett elemei milyen viszonyban vannak egymással. A fejezet első részében meghatározzák azt a hipotézist, amely köré az elemzéseiket építik. Ismertetik a rurális terek és a vidékfejlesztés szakirodalmi háttérét, valamint bemutatják az ott élő lakosság életét meghatározó legfontosabb folyamatokat. Kutatásaikat és annak hasznosíthatóságát nagyrészt Borsod-Abaúj-Zemplén megye jövőképességének növelése érdekében folytatták, így rövid kitekintést adnak egy tipikus magyar leszakadó térség általános munkapiaci helyzetéről. Különös figyelmet fordítottak a Z generációra, mivel úgy látják, a leszakadó régiókban élő fiataloknak kulcsfontosságú a szerepe a társadalmi innovációk generálásában és a fenntartható foglalkoztathatóságban. Újszerű gondolatként kifejtik azon álláspontjukat, hogy a mobilitás, különösképpen annak egyik speciális formája, az önkéntes mobilitás, elősegíti a társadalmi innovációt a szocializáción keresztül úgy, mint ötletadást vagy fogyasztást, illetve foglalkozást. Ezt követően olyan jó gyakorlatokat ismertetnek, amelyek a foglalkoztatással kapcsolatosak és a fiatalok a főszereplői. A hazai jó gyakorlatokon kívül néhány külföldi példa rövid, esettanulmány-szerű ismertetését is megteszik, ezek posztszocialista országokból hozott példák. A szerzők fontosnak tartják, hogy a társadalmi innovációkat erősen támogató fejlettebb országok példáin kívül olyan mintákat is bemutassanak, amelyek hasonló társadalmi átalakulást megélt országokban jelentek meg, és ezek esetleges adaptációja segítheti a hazai rurális térségek fejlesztését. A posztszocialista országok társadalmi vállalkozásainak vizsgálatakor a rendszerváltást követően kialakult gyors területi és társadalmi polarizáció okozta problémák kezelése, a leszakadó társadalmi rétegek és területek segítése áll, míg a nyugat-európai országokban, azaz a gazdasági fejlődésében nem sokolt területeken, elsősorban a civilizációs károk enyhítése a célterület.¹ A posztszocialista országok esetében ezért az egyik elsődleges cél a munkavágyon növelése és megtartása a foglalkoztatás érdekében, azért, hogy egyrészt megelőzze az elszegényedést, és az „állásvesztés okozta szegénységi kockázatot” csökkentse, másrészt azért, hogy munkához juttassa azokat, akiket a jövedelemszerző tevékenység hiánya – családjukkal együtt – a szegénységbe taszított. Az önkéntesség a fiatalok körében azt az érzékenyítő funkciót látja el, amely a leszakadó társadalmi

¹ 2014 és 2018 között a témában egy OTKA-kutatást végeztünk, *Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon* címmel.

és területi szegmensek által termelt termékek iránti fogyasztási hajlandóságot növeli, az ezen a területen tevékenykedő társadalmi vállalkozások mint lehetséges munkapozíciót biztosító munkáltatók iránti igényt erősíti. Az önkéntesség egyik speciális formája a külföldön vállalt munka, amelynek hatása a társadalmi innovációra való hajlamot, azaz az „hőssé” válást segíti. A posztszocialista országokban kialakult társadalmi vállalkozások, amelyek elsődleges munkavagyon-bővítési funkcióját már meghatároztuk, központi figurája az innovátor, azaz a helyi „hős”, akinek ötletei (és az őt segítő csapata) sokszor az átlagosnál nagyobb világlátásból származnak (kulturális, kapcsolati és tudástőke). A „hősképzés” egyik módja lehet az önkéntes munka, akár belföldön, akár annak produktívabb, külföldi változata. „Hőst” képez a nem leszakadó társadalmi, területi szegmens fiataljából úgy, hogy érzékenyíti a problémák iránt, s lehetőséget biztosít neki az új információk és kapcsolatok megszerzésére.

A rurális terek humán erőforrás-fejlesztésének elméleti háttere

A város- és vidékkutatások a regionális kutatások fontos területei, a leggyakrabban vizsgált témák a vidék átalakulása, a vidékfejlesztés kérdései és a vidék új szerepeinek megjelenése. A vidék fogalma és maga a vidék is jelentős átalakuláson ment keresztül Magyarországon az elmúlt évtizedekben. Az Európai Unióban nincs minden tagállamra azonos vidékfogalom-meghatározás.² Enyedi már 1975-ben írt az átalakuló magyar falvakról. Akkori elképzelése szerint a vidékfejlesztés legfőbb célja a gazdasági ágazatok közötti szoros vállalkozói együttműködés és az egymásra épülő fejlesztések annak érdekében, hogy életképes vidéki társadalom jöjjön létre.³ Az azóta eltelt évtizedek alatt sajnos ennél szomorúbb képet ismertünk meg a vidékről.

Brown és szerzőtársai⁴ kiemelték, hogy a rendszerváltás után a posztszocialista vidéki terekben sokkal jelentősebb volt a munkaerő elvándorlása, mint a városi terekben. Borsod-Abaúj-Zemplén megye települései, főleg aprófalvai erősen rurális jellegűek.⁵ Az elvándorlás problémája közel 30 éve fokozottan fennáll, mára már több száz olyan aprófal maradt, ahol a népességszám az 50 főt sem éri el (Borsod-Abaúj-Zemplén megyében – a teljesség igénye nélkül – néhány ilyen aprófal a legutóbbi népszámlálás adatai alapján: Debréte 7 fő, Gagyapáti 10 fő, Tornabarakony 14 fő, Sima 31 fő, Keresztéte 33 fő), és az átlagéletkor közel van a 65–70 évhez. Azt gondoljuk, hogy ezekben az aprófalvakban igazi kihívás az idős társadalom szükségleteit kielégíteni úgy, hogy mindeközben valami innováció is megvalósuljon. Ezen a ponton találkozik a társadalmi innováció, a vidékfejlesztés és akár a célzott helyi fejlesztés is, hiszen a vidéknek szüksége van olyan fiatalokra, akik céljuknak tekintik a rurális terek fejlesztését, az ott élők helyzetének a javítását.

² Vincze Mária: A vidékfejlesztés problémáinak rendszerszemléletű megközelítése. Romániai sajátosságok. *Erdélyi Múzeum*, 75. (2013), 3. 30–51.

³ Enyedi György: A magyar falu átalakulása. *Földrajzi Értesítő*, 23. (1975), 2. 109–124.

⁴ David L. Brown – Kulcsár László – Obádovics Csilla: Post-socialist restructuring and population redistribution in Hungary. *Rural Sociology*, 70. (2005), 3. 336–359.

⁵ Lipták Katalin: Leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségek munkaerő-piaci helyzete az Észak-magyarországi régióban. In Székely Tünde (szerk.): *RODOSZ konferenciakötet 2010*. Kolozsvár, 2010. 253–271.

A vidék átalakulásának jelentőségét adja, hogy globális és nemzeti szinten a folyamatos növekedési és fogyasztási igény érzékelhető – a jóléti állam eszméjét követve. A globalizáció és az új térformáló erők hatásai az egyes településeken eltérően mennek végbe (globális-lokális paradoxon), és így a rurális terek másképpen reagálnak a kihívásokra.⁶ A vidéken végbemenő jelentős gazdasági és társadalmi erózió miatt a helyi közösségek elvesztették szolgáltató és közösségmegtartó intézményeiket, közlekedési infrastruktúrájuk leépült, a mezőgazdaság és állattartás háttérbe szorult, a természeti értékek kevésbé fontosak, és a hagyományok is kezdenek kihalni.⁷ A rurális, vidéki területekre az elmúlt években az agrárfoglalkoztatási válság is erősen hatott, azaz tartós és magas, mezőgazdasági eredetű regisztrált munkanélküliség keletkezett.⁸ Az agrárfoglalkoztatási válság tovább erősítheti a vidéki térségek demográfiai viszonyainak romlását, és így tovább csökkentheti az új munkahelyek létrejöttének esélyét is. Az átalakuló vidéki terek további jellemzői, hogy a területi különbségeket a természeti, a gazdasági és az emberi erőforrások folyamatos változása befolyásolja. A rurális területekre általában jellemző, hogy jelentős részükben alacsony szintű az infrastrukturális ellátottság, alacsony a szolgáltatások és közszolgáltatások színvonala, magas arányú a munkanélküliség, szűkösek a foglalkoztatási lehetőségek, nagyarányú a fiatalok elvándorlása és kedvezőtlen a korstruktúra.⁹

Az országok lakosságának koncentrálódnásával, a városokba való vándorlással sok új kérdés jelent meg, többek között a vidékfejlesztés kérdése is új megvilágításba került.¹⁰ A szerzők elfogadják Kulcsár¹¹ megállapításait, miszerint a vidékfejlesztés az endogén erőforrások bázisán létrejövő fejlesztést jelenti, valamint a vidékfejlesztést komplex jellegéből adódóan több diszciplína is magához kötheti. Az endogén fejlesztés elméleti koncepcióját képviseli Káposzta¹² is, szerinte a vidéki területek fejlesztésének célja elsősorban az endogén források és a területi potenciálok hasznosítása, mivel a vidékfejlesztés alapproblémája, hogy a területi tényezőket és sajátosságokat hatékonyan allokáljuk az adott társadalmi és gazdasági rendszerbe. Vincze¹³ szerint a vidékfejlesztésen a rurális térségek kapacitásainak önfenntartó és fenntartható fejlesztését értjük. G. Fekete szerint¹⁴ a vidéki térségek lemaradásának, leszakadásának az oka az alacsony foglalkoztatottság, amelyet befolyásol a demográfiai egyensúly meg bomlása, az alacsony tökevonzó képesség, a környezeti erőforrások alul- vagy

⁶ Ritter Krisztián: A helyi fejlesztés esélyei – agrárfoglalkoztatási válság és területi egyenlőtlenségek Magyarországon. *Területi Statisztika*, 48. (2008), 5. 554–572.

⁷ Káposzta József: A vidékgazdaság fejlesztési kérdései a XXI. században. In Bíró A. Zoltán – Gyetvai Árpád – Magyar Ferenc (szerk.): *Kreatív fiatalok – innovatív vidék. Sikeres helyi fejlesztési gyakorlatok a Székegyföldön*. Csíkszereda, Státus, 2015. 13–22.

⁸ Ritter (2008) i. m.

⁹ Tóth Tamás – Káposzta József: *Tervezési módszerek és eljárások a vidékfejlesztésben*. Gödöllő, Szent István Egyetemi Kiadó, 2014.

¹⁰ Káposzta József – Honvári Patrícia: A smart falu koncepciójának főbb összefüggései és kapcsolódása a hazai vidékgazdaság fejlesztési stratégiájához. *Tér és Társadalom*, 33. (2019), 1. 83–97.

¹¹ Kulcsár László: *A vidékfejlesztés elméleti megközelítése: regionális és kulturális összefüggések*. Mezőmadaras, Pro Ruris Egyesület, 2017.

¹² Káposzta (2015) i. m.

¹³ Vincze (2013) i. m.

¹⁴ G. Fekete Éva: Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott térségek felzárkózásának esélyei az észak-magyarországi régióban. *Földrajzi Közlemények*, 130. (2006), 1–2. 55–66.

túlhasznosítása, a szükségletek kielégítésének akadályai és az alacsony jövedelemszint. A vidékfejlesztés a vidéki lakosság életszínvonalának növelését is megcélozza úgy, hogy a vidék „ördögi körének” csapdájából is ki lehessen lépni. Jó megoldások lehetnek a vidéki problémák kezelésére a helyi termékek, a helyi pénz bevezetése, a helyi alternatív energiatermelés bevezetése, a fenntartható vidéki turizmus vagy a szociális gazdaság és a társadalmi vállalkozások létrehozása és működtetése.¹⁵

A vidéki terek foglalkoztatással összefüggő társadalmi innovációt megvalósító folyamatai erősen kapcsolódnak a globális munkaerőpiaci helyzethez. A rendszerszemléletű fejlesztésnek a gazdaság hullámszához alkalmazkodó, a mindig aktuális problémára válaszoló innovatív környezetet kell támogatnia. Az alap, a jövőképeség fokozása, az a képességkomplexum, amely bizonyos feltételek meglétekor egy társadalmi entitás sajátja, és a jövőbeli változások (proaktív, aktív, reaktív) előldézésére és kezelésére vonatkozik.¹⁶ A reziliencia, a képesség és az optimizmus meghatározó fogalmai az egyéni boldogulásnak, a társadalom, illetve a kultúra jövőirányultságának és a stratégiai tervezésnek (különös tekintettel a technológiák tervezésére), vagyis a társadalmi léttel kapcsolatos gondolkodásnak.¹⁷ E három konstellációja hozza létre a társadalmi innovációt a rurális terekben. Így adva választ a helyben maradás erősítésére; egyrészt a helyi lakosság magas színvonalú ellátására (a keresleti és a kínálati oldal növelésével), másrészt a helyi lakosság foglalkoztathatóságának javítására (a helyi és a távoli munkakereslet minőségi kielégítésére), harmadrészt a rurális terek vonzóképeségének növelésére a lehetőségek bemutatásával, és utoljára említve, de jelentős szerepet kapva, a vidéki gazdaság termékeinek fogyasztási hajlandóságának növelése helyi, nemzeti és globális méretekben.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye foglalkoztatási aspektusai

Az élet minden területén megjelenő technológiai fejlődés az elmúlt évtizedekben a munkaerőpiacon is jelenős változást hozott. Egy emberöltő emlékezete alatt többször teljesen átalakult a magyar foglalkoztatási helyzet. Ha 100 évre tekintünk vissza – és ezek az idők még élesen élnek a társadalmi emlékezetben, hisz a legidősebb generáció szülei aktív részesei voltak e kornak –, Magyarországon az 1920-as években felerősödött a munkanélküliség. Ennek hatása a tömeges kivándorlás volt, amelynek oka a gazdasági válság és a technikai fejlődés volt. A II. világháború is igen komoly negatív hatást gyakorolt a foglalkoztatás alakulására. A negyven év szocializmus mindent elfedő ideológiai irányítása nem engedte a valós piaci folyamatokból adódó munkaerő-túlkínálatot a felszínre törni. A rendszerváltás sokként hatott az addig mesterségesen fenntartott foglalkoztatási térre, hirtelen tömegek veszítették el az állásukat. A magyar munkaerőpiac részekre hullott, a területi különbségek az addigi elfedő egalizáció megszűnése után tragikus erővel

¹⁵ Gwen Swinburn – Soraya Goga – Fergus Murphy: *A helyi gazdaságfejlesztés kézikönyve*. Gütersloh – London – Washington, D. C., Bertelsmann Stiftung – UK DFID – The World Bank, 2004.

¹⁶ Szántó Zoltán Oszkár: A társadalmi jövőképeség analitikus koncepciója. In Aczél Petra – Csák János – Szántó Zoltán Oszkár: *Társadalmi jövőképeség – Egy új tudományterület bemutatkozása*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőképeség Kutatóközpont, 2018. 13–33.

¹⁷ Aczél Petra: A társadalmi jövőképeség diszkurzív koncepciója. In Aczél Petra – Csák János – Szántó Zoltán Oszkár (szerk.): *Társadalmi jövőképeség – Egy új tudományterület bemutatkozása*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőképeség Kutatóközpont, 2018. 111–146.

törtek fel. A regionális politika minden igyekezete ellenére a különbségek nem csökkentek, hanem erősödtek. A folyamat okaként a kutatók az iskolai végzettség különbségét, az infrastruktúra eltérő fejlettségét, a látens etnikai problémákat, az eltérő vállalkozói hajlandóságot a meglévő, de kihasználatlan ipari kapacitásokat, a felemás urbanizációt, a különböző adottságú rurális tereket, a külföldi befektetők priorizáló politikáját és ezek egymásra hatását nevezték meg. A korszak lakosságának életszínvonalát csak a munkával megkeresett jövedelem biztosította, ha egy családban egy ember nem tudott elhelyezkedni, az az elszegényedés rémét vetítette elő. Az átmenet gazdasági és társadalmi feszültségektől terhes magyar valóságában élő átlagembernek szembesülnie kellett a legnagyobb kihívással, azzal, hogy a technikai fejlődés azt is megváltoztatja, ahogy az emberek a dolgokat előállítják. Az új gyártási technológiák alapjaiban változtatták meg az emberek munkafeltételeit és életvitelét. A 20. század második felében kialakult, viszonylag nyugodt, prosperáló „nyugat-európai” társadalmak is megélték a 3. és 4. ipari forradalomnak nevezett, gyors egymásutánban bekövetkező technikai robbanást. Az emberi munka jelentőségét megváltoztató folyamat azonban sokkal jobban megviseli a hányatott sorsú Kelet-Közép-Európa poszt szocialista társadalmát. Magyarországon számos problémával kell a társadalomnak szembenézni. Hatalmas társadalmi feszültségek alakulnak ki. A szerzők véleménye szerint a polarizálódás a 21. század munkaerőpiacát több aspektusból is érinti:

- a gazdasági modernitás nem minden réteget érint, a születési környezet meghatározó;
- a technikai előrehaladást, a modernitás előnyeit nem mindenki tudja egyformán hasznosítani;
- felhasználásához magas, nem mindenki számára születésileg adott intelligencia szükséges;
- az oktatás-tanulás nem egyformán elérhető mindenki számára;
- demográfiai válság hatására egyre szűkül a foglalkoztatott réteg, erősödnek a civilizációs betegségek;
- a kényelem és a túlnépesedés feszültsége durva környezeti sebeket ejt, határtalan az erőforrás-kihasználás.

A társadalmi innovációnak Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, hasonlóan más magyarországi leszakadó rurális területekhez, a legnagyobb kihívásokra kell választ találni. A vidéken élő lakosság leszakadása a fejlett centrumterületektől repulzív vá vált, a jó képességű lakosság egyrészt a munkalehetőségek hiánya miatt, másrészt a depresszív és feszült környezet okán elhagyja a térséget. A helyben maradók nagy része lassan előregszik, szükséges számukra egy, a jóléti gazdaságban elfogadott életszínvonalhoz alkalmazkodó ellátás. A fiatalabb generáció tagjai, akik nem hagyták el a térséget, alacsony munkavállalási kompetenciákkal rendelkeznek, munkájukkal nem képesek megfelelő hatékonysággal megfelelő nagyságú GDP előállítására. A modernizáció az általuk nyújtott teljesítményt könnyen pótolja az automatizáció hozta lehetőségekkel. A munkaerejüket az elsődleges munkapiacon nem tudják értékesíteni. A cirkuláris migrációval szinte folyamatos a népességcseré, egyre nehezebben foglalkoztatható rétegek alakulnak ki. A foglalkoztatáspolitikai eszközrendszere lehetővé teszi a folyamatosan közmunkában vegetálók tömegét, akik számára még a munkaerőhiányos időszakban sem valós

lehetőség a profitorientált munka. A növekvő szegénység, a nagyszámú gyermekáldás igazi kihívást jelent a társadalom számára. Az entitás jövőképességének módja a probléma felismerése, a megfelelő válaszok megadása és azok megvalósítása. Ennek egyik formája a társadalmi innováció, amelynek arra kell választ adni, hogyan lehet segíteni egyrészt a megfelelő munkavagyonnal a lakosság helyben maradását, visszamobilizálását, másrészt az alacsony munkavállalási kompetenciákkal rendelkezők modernizálását, fejlesztését, harmadrészt az itt élők számára a szükségletek magas színvonalú kielégítésére alkalmas humán és technikai feltételek biztosítását. A szerzők megítélése szerint ennek kulcskérdése a fiatal generáció alkalmassá tétele a társadalmi innovátor szerepére.

A társadalmi innováció generátorai

„A 20. században az olaj volt a legjobb befektetés, de a 21. század legjobb befektetése az ifjúság – ők az olajotok” – mondta Ahmad Alhendawi.¹⁸ A nemzet jövőképességét a fiatal generáció adja, ők azok, akik képesek újfajta módon nézni a régi problémákat, akik fel vannak készülve arra, hogy megváltoztassák a világot. Az energia és az idealizmus ösztönzi őket, hogy vállalják a kockázatokat, és innovatív, úttörő módon gondolkodjanak. Ugyanakkor gondolkodásukat az őket körülvevő környezet pszichés fejlődési szakaszukban nagymértékben meghatározza. Ahhoz, hogy bekapcsolódjanak a társadalmi innováció fogyasztói és generálói közé, olyan impulzusoknak kell kitenni őket, amelyek érzékenyítő erejűek. Szeretnénk, ha a fiatalok nemcsak a változások bizonyos típusaira reagálnának, hanem általánosabban fogalmaznának meg állításokat arról, hogy milyen szerepet játszanak a Z generáció egyes tagjai. A szerzők gondolati kerete a következő: az ifjúság egyes tagjai a társadalmi innováció viszonyait, működését befolyásolhatja, őket cselekvésre ösztönzi a változtatási folyamat. Amennyiben sikerrel járnak, ez a cselekvés a közösség egészére hat, változtató szándékú egyéni cselekvésük társadalmi változást indukál. A társadalmi innovációk fertőzők: a szerzők véleménye szerint a társadalmi fellépés e szellemének meggyújtása érdekében az iskolarendszereknek – különösen a középiskoláknak és egyetemeknek – az ifjúság mobilitását támogatni kell. Ez segíti, hogy később a fiatalok felismerjék a társadalmi változtatás lehetőségeit, megvalósítsák az innovációt, vagy egy ilyen újító kezdeményezésbe bekapcsolódjanak. A fiatalok folyamatos támogatást igényelnek, hogy változtatókká váljanak. A fiatalok cselekedetekkel tanulnak, a legjobban akkor növekednek, ha ötleteket, stratégiákat és kudarcokat cserélnek társaikkal. Az önkéntes programok katalizátorként szolgálhatnak ebben a folyamatban, ahol megoszthatják ötleteiket, illetve kapcsolatba léphetnek másokkal hasonló érdeklődéssel és szenvedélyekkel. A külföldi önkéntesség – a kultúrák közötti cserék – gazdagítja az innovációs képességüket, és ez ösztönzően hat az érdeklődési körükre. A fiatalok számára az értékek, amelyek hajtóerők lehetnek a majdani társadalmi innovációs kezdeményezésekben: a bizalom, a mások érdekeinek figyelembevétele, az aktív társadalmi jelenlét, az önzetlenség, a társadalmi csoportok közötti szolidaritás. Mindezen összefüggések feltárása a szerzők szerint a fiatalokban rejlő társadalmi innovációs tudáspotenciált jelent.

¹⁸ Ahmad Alhendawi 2013-ban kinevezett ENSZ-főtitkár ifjúsági ügyek megbízottja Bécsben, 2014-ben egy konferencián mondta.

A fiatalok mint etikus fogyasztók azzal, hogy közvetlen buycottmagatartást¹⁹ folytatnak, hozzájárulnak a társadalmi innovátori kompetenciájuk fejlődéséhez. A buycottálók aktuális ügyek támogatása miatt választanak egy-egy terméket, ennek lehet mozgatója, hogy munkát adjon olyan rétegek számára, akik az elsődleges munkaerőpiacon nem tudnának elhelyezkedni. A szerzők több kutatást is folytattak a fiatalok mobilitása témakörében, és a külföldi önkéntesség vizsgálatánál két miskolci protestáns gimnázium harmadéves évfolyamának egészét, 190 fiatalt kérdeztek meg arról, hogy vásárolnak-e olyan termékeket, amellyel segítenek másoknak. A vizsgálat célja az volt, hogy bizonyítsák, az önkéntesség mint szociális érték – különösen a külföldön vállalt önzetlen munka – és azon termékek vásárlása, amelyet társadalmi problémával küzdők készítettek, hasonló attitűdöt feltételeznek. A szerzők vizsgálata jól mutatja, hogy azon válaszadók, akik az 50 órás kötelező szociális munkán kívül is vállalnak önkéntes munkát – egy diák kivételével – mindannyian vásárlói azon termékeknek, amelynek bevételéből másokat vagy nemes célt támogatnak. Az önkéntes munkát nem vállalók 22%-a soha nem vásárolt ilyen terméket.

A társadalmi innováció folyamatában a változáshoz vezető cselekvés három szakaszra bontható; a lehetőség felismerése szakaszában fogalmazódik meg a cselekvési lehetőség és annak potenciális haszna. A megvalósítás szakaszában szerveződik meg a lehetőség inspirálta cselekvés. A kibontakozás szakasza során ölt formát a cselekvés kiváltotta társadalmi változás. A mobilitás, különösen az önkéntesként eltöltött külföldi tartózkodás, a fiatalok mindhárom társadalmi innovációt eredményező cselekvését erősíti. A szerzők ifjúsági külföldi mobilitásvizsgálataik során több mint 100 mélyinterjút készítettek mobilizálódott 16–29 év közötti fiatalokkal, s ezek 25%-át önkéntes tevékenységben részt vevőkkel folytatták. További 5000 fiatalt megkérdező európai kérdőíves mintán vizsgálták a mobil és nem mobil fiatalok attitűdjének különbségét. Az európai mobilizálódó fiatalokról elmondható, hogy pénz adományozása vagy gyűjtése etikai, politikai vagy környezetvédelmi okokból; petíció aláírása és termékek vásárlása politikai, etikai vagy környezetvédelmi okokból gyakrabban fordult elő, mint a nem mobilak esetében. A szerzők véleménye szerint a mobilizálódott fiatalok hazaérkezésük után sokkal nyitottabbak a társadalmi problémákra, s különösképpen igaz ez az önkéntesként külföldön dolgozókra. Bár a magyar fiatalok esetében a legfőbb indíték a munkavállalás, amelynek anyagi okai vannak, második helyen szerepel a tanulás és ezen belül is az idegennyelv-tanulás, és ugyanez a mobilizáció legfontosabb eredménye is számukra, de szinte mindig megemlítették a nyitottságot mint olyan kompetenciát, amely sokat javult a külföldön eltöltött idő alatt.²⁰ Itt egyaránt említették a toleranciájuk növekedését és a tevételes segítségi hajlandóságuk erősödését olyan emberek felé, akik valamilyen oknál fogva marginalitásba kerültek.

¹⁹ Elisabeth Cooper-Martin – Moris B. Holbrook: Ethical consumption experiences and ethical space. *Advances in Consumer Research*, 20. (1993), 113–118.; Monroe Friedman: A positive approach to organized consumer action. The “buycott” as an alternative to the boycott. *Journal of Consumer Policy*, 19. (1996), 439–451.; Monroe Friedman: *Consumer boycotts. Effecting change through the marketplace and the media*. London, Routledge, 1999.

²⁰ Dabasi-Halász Zsuzsanna et al.: International youth mobility in Eastern and Western Europe – the case of the Erasmus+ programme. *Migration Letters*, 16. (2019), 1. 61–72.

Hazai jó gyakorlatok a foglalkoztathatóság javítására

Az alábbiakban néhány olyan hazai jó gyakorlatot ismertetnek a szerzők, amelyek nemcsak a borsodi rurális településeken valósultak meg, hanem az ország több pontján is beazonosított jó gyakorlatok. Olyan társadalmi innovációkat kutattak fel, amelyek főleg a foglalkoztatási kérdésekre adtak megoldást. A társadalmi innováció fogalmánál elfogadják Kocziszky és szerzőtársai²¹ definícióját, miszerint a társadalmi innováció új, az eddigi gyakorlattól eltérő szemlélet-, megközelítési mód, eljárási folyamat, amely a társadalomban felmerülő problémák és szükségletek megoldását célozza meg újszerű módon. A társadalmi szempontból innovatív projektek megfogalmazása a leszakadó térségek foglalkoztatási helyzetének javítása kapcsán nagy kihívás. Ez azt jelenti, hogy az innovációt csak a foglalkoztatási probléma jelenségének megváltozott kezelési módja alapján lehet felismerni. Azt, hogy egy, a munkaerőpiacra összpontosító projekt innovatív-e, alapvetően a környezet ítéli meg. A társadalmi innovációk normatív tartalma a foglalkoztatásban azt jelenti, hogy különösen nagy figyelmet kell fordítani a célcsoport számára létrehozott hozzáadott érték jellegére (itt: a szegénység, foglalkoztathatóság hiánya által érintett vagy veszélyeztetett emberek). A társadalmi innovációt gyakran annak pozitív hatása határozza meg. A szegénység és munkanélküliség megelőzésével vagy csökkentésével kapcsolatos pozitív hatások meghatározásához bizonyítékokra van szükség, de társadalmi beavatkozások komplex működési mechanizmusainak ismeretében ez szinte lehetetlen, a különböző folyamatok egymást erősítő vagy kioltó hatásai szembetűnők, másrészt az egyes társadalmi innovációk hatóideje olyan hosszú, hogy annak nyomon követése objektíve lehetetlen, vagy mérése egyáltalán nem is történt meg és utólag reprodukálhatatlan. A fejezetben a társadalmi szempontból innovatívként értékelt projektek elsősorban a saját környezetükben megkérdozett szakértők értékeléséből, tapasztalatából és ismereteiből származnak. A foglalkoztatási problémák megelőzésének és leküzdésének módjai meghatározása érdekében ebben a tanulmányban a helyi vagy regionális referenciapontokat választottuk (polgármesterek, iskolaigazgatók, helyi fejlesztők, munkaügyi központok munkatársai). Azokat a projekteket tekintik a szerzők társadalmilag innovatívnak, amelyek helyi és regionális összefüggésükben új módszert jelentenek a foglalkoztatás kérdésre, függetlenül attól, hogy az adott probléma ismert vagy ismeretlen volt korábban.

A szerzők a rurális terek foglalkoztatásában társadalmilag innovatívnak tekintik azokat az eseteket, amelyek

- eddig ismeretlen vagy elhanyagolt aspektusára összpontosít a vidéki foglalkoztatásnak, ezzel csökkentve a munkanélküliséget vagy annak kockázatát;
- új módszerrel vagy új megközelítéssel avatkozik be a foglalkoztathatósággal kapcsolatos problémák csökkentésébe;
- amely új vagy korábban elhanyagolt célcsoportot vesz figyelembe a rurális foglalkoztatásban;
- amelyeket más régiókba, célcsoportokba vagy a foglalkoztatással kapcsolatos egyéb kérdésekbe lehet átvinni.

²¹ Kocziszky György – Benedek József – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12. (2015), 2. 4–22.

A „Zöld Kosár” jó gyakorlatának ismertetése

Az Észak-Magyarország Flórája és Faunája Alapítványt 2003-ban hozták létre lelkes környezetvédők a természeti környezet és az állatállomány védelmére. Az alapítvány a kezdetektől a fenntartható fejlődés gondolatát kívánta elterjeszteni és átültetni a gyakorlatba. A székhelyül választott Baskó mintapéldája volt az öngondoskodásnak és az önfenntartásnak, tehát itt a fenntarthatóság alapjai már megvoltak, volt mire építeni. Tevékenységük az elmúlt egy évtizedben aztán egyre szerteágazóbb lett, a környezet-, és állatvédelem mellett egyre hangsúlyosabbá vált a vidékfejlesztés, a helyi értékek feltárása és megőrzése is. 2011-ben az alapítvány szervezésében jött létre a Nautilus Fenntartható Klaszter, amely jelenleg 64 – ökotermeléssel és szolgáltatással foglalkozó – tagot számlál. Erre a termelői közösségre alapozva hozták létre a Zöld Kosár Közösséget. Munkájuk javarészt a miskolci irodájukban zajlik, de a zempléni kötődés is megmaradt.

2012-től működtetik az Integrált Közösségi Szolgáltató Teret Baskón. Az akadálymentesített épületben könyvtárat, melegkonyhát, étkezőt, orvosi helyiséget is kialakítottak. Társadalmi vállalkozásként a Zöld Kosár elnevezésű tevékenységeikre fókuszáltak, amelynek célja a rövid értékesítési lánc szervezése helyi gazdálkodók és fogyasztók között online csatornákon keresztül. A tevékenységet a szervezetbe integráltan működtetik, az alapítvány infrastruktúráját használva. Sem szervezetileg, sem pénzügyileg nincs elkülönített működése.

A helyi gazdaság megerősítése a céljuk, s ezáltal a vidéki, ökológiai termelést folytató gazdák értékesítési lehetőséghez juttatása. Másfelől ökológiai úton előállított, „tisztá” élelmiszert kínálnak a Miskolcon élő környezettudatos vagy egészségtudatos vásárlói rétegnek. Célkitűzésük ennek a rétegnek a növelése mind a termelői, mind a fogyasztói oldalról, az alapítvány által szervezett népszerűsítő és tudásátadó előadásokon és marketingrendezvényeken keresztül.

A Zöld Kosár működéséhez szükséges rendszert teljes egészében saját erőből építették fel, pályázati és egyéb támogatások nélkül. A közösségi teendőket az alapítvány munkatársai és önkéntesek látják el. A Zöld Kosár célcsoportját két markánsan körülhatárolható csoport alkotja, egyrészt a Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén ökológiai gazdálkodást folytató termelők (zöldség- és gyümölcsstermesztők, állattartók, méhészek), másrészt az ökológiai gazdaságból származó alapanyagokból készült feldolgozott élelmiszert és egyéb fogyasztási cikket fenntartható technológiával, jellemzően kézműves módon előállító vállalkozások. Fontos szereplő a fogyasztói kör, amely környezettudatos vagy egészségtudatos családokból, illetve kisebb mértékben étkeztetéssel és vendéglátással foglalkozó intézményekből áll. A vevők körét jellemzően 25–45 év közötti nők alkotják. A beazonosított problémák közül a legfontosabb, hogy a termékek előállítóinak a piacra jutás jelenti a legnagyobb gondot, a fogyasztóknak pedig az, hogy nehezen találhatnak ellenőrzött minőségű, ökológiai gazdaságból származó terméket. A hetente egyszer, hétköznap nyitva tartó biopiac sokszor nem elérhető a fogyasztók számára.

A termékek és szolgáltatások jellemzői az alábbiak.

- Szemléletformálás és oktatás, előadások iskolások számára környezetvédelmi, fogyasztóvédelmi, állatvédelmi témákban. Szemléletformáló akciók, rendezvények szervezése, partnerszervezetek rendezvényein való részvétel.
- Aktív állatvédelmi tevékenység, állatbefogadás, ellátás, örökbeadás.

- Jogsegély-szolgáltatás: lakossági bejelentések kivizsgálása, a kialakult helyzet kezelése, szükséges bejelentések összeállítása, állattartásból eredő jogviták megoldása.
- Vidéki közösségek segítése: olyan helyi kezdeményezések generálása és segítése, amelyek a környezet védelme mellett a vidéki lakosságot segítik a jövedelemtermelésben és a szociális gondok enyhítésében.
- Fenntartható termelés és fenntartható fogyasztás előmozdítása: az ökológiai gazdálkodást folytató termelők és a tudatos vásárlók szakmai támogatása a térségben, akciók, rendezvények szervezése.

Az alapítvány alkalmazásában álló 5 főből jelenleg 1 fő kulturális közfoglalkoztatott, aki a Zöld Kosár koordinációs feladatait látja el. Továbbá 30 aktív önkéntes dolgozik a szervezetben, leginkább a kosarak átadásában. A társadalmi küldetés az alapítvány tevékenységét meghatározó tényező. Folyamatosan végzik, ha van támogatás, akkor annak felhasználásával, ha nincs, akkor önkéntes tevékenységként. Szolgáltatásaik, az erős önkéntes aktivitás mozgósítása miatt, fenntarthatónak tekinthetők. A Zöld Kosár sikere a létrehozását megelőző 10 éves biopiac-működtetői tapasztalatnak és ez alatt az időszak alatt kiépített kapcsolatrendszernek köszönhető, illetve annak a társadalmi elismertségnek, amely alapja a vevők bizalmának. A Zöld Kosár mára stabil beszállítói és vevői körrel rendelkezik, sőt bővülés jellemző e tekintetben. Az értékesítés szervezése bejáratott, a vevők és a beszállítók számára egyaránt átlátható. A koordinációs munkákba bevont önkéntesek elkötelezettek, megbízhatók, jellemzően a beszállítók és a vevők közül kerülnek ki. A tevékenység során kudarként végződő kezdeményezés nem volt. Gyengeség, hogy a Zöld Kosár működése jelenleg függ az alapítvány működésétől, illetve annak teljes költsége az alapítványt terheli, ami forráshiányos időszakban megterhelő a szervezet számára.

Társadalmi haszonként értelmezhető, hogy közel 30 helyi termelő jut értékesítési lehetőséghez a biopiacon és a Zöld Kosáron keresztül, és hetente 30–50 család szerzi be termelői áron a megbízható ökológiai gazdaságból származó, egészséges élelmiszereket. Mindez hozzájárul a környezeti fenntarthatóság növeléséhez és az egészségtudatos életmód terjedéséhez.

A jövőben az alapítvány a Zöld Kosár láthatóságát szeretné növelni marketingeszközökkel, hogy nőjön a beszállítók és a vásárlók száma. Szeretnék, ha a tagok a közös programok során jól működő közösséggé válnának, támogatnák egymást és képessé válnának az értékesítési lánc működtetésére. Ezt tartják a jövőbeni fenntarthatóság legfontosabb tényezőjének, mert ez biztosítja azt, hogy a rendszer forrás bevonása nélkül is működőképes maradjon. Rövid távú cél, hogy valamilyen szövetkezeti vagy nonprofit társasági formában önálló szervezetté váljon a Zöld Kosár, illetve helyi „kis kosarak” szerveződjenek kisteleplüلسi értékesítési pontként.

E társadalmi innováció megvalósítóival folytatott beszélgetés alapján mondhatjuk, elsősorban az egészséges ételkészítés fogyasztása a fő motivációja, azáltal, hogy a kistermelőknek piacot teremt, új módszerrel és új megközelítéssel avatkozik be a foglalkoztathatósággal kapcsolatos problémák csökkentésébe. Az is erősíti társadalmi innovációs jellegét, hogy más régiókban, célcsoportokban is át lehet vinni az ötletet, a közvetlen termeltetést, és így ott is foglalkoztatást indikálhat. A megvalósítók anyagi haszon nélkül, önkéntes munkában segítik a folyamatot. A társadalmi innováció majdnem mindhárom szakaszán túl van: lehetőség felismerése, megvalósítás, és talán a kibontakozás szaka-

sza az, ami még csak kezdetleges, lassan ölt formát a cselekvés kiváltotta társadalmi változás. Kapcsolata az ifjúsággal a vásárlói körön keresztül valósul meg, ez egy pozitív bojkottpélda, egy közvetett buycott:

„Most is vannak nyilván olyanok, akik azért keresnek meg bennünket, mert egy alternatív gyógy-módként, vagy pedig az orvosuk különböző terápiák mellé ajánlja egyértelműen, hogy tiszta élel-miszert fogyasszanak, de most a piac, és a Kosár is leginkább fiatal családoso kból áll. Rengeteg pici babánk van, rengeteg gyermek van, én igazából azt látom, hogy a szülővé érő fiatalok ma már nagyon tudatosan ezeket a formákat választják. Egyrészt azért, mert ez egy közösség, teljesen más a hangulata, más a milyensége a vásárlásnak, nyilván azért, mert – pont, amiről szol a történe-tünk – hogy környezetkímélő legyen, egészséges legyen, és hogy helyben történjen a fogyasztás, tehát gazdaságilag is optimális legyen. Ők szerintem ezt a hívószót sokkal inkább meghallják már (Miskolci Zöld Kosár Közösség).”²²

Hidasnémeti Szivárvány Szociális Szövetkezet bemutatása

A Hidasnémeti Szivárvány Szociális Szövetkezet célcsoportja elsősorban helyben élő, dolgozni tudó és akaró emberek. A célcsoport tagjai főleg fiatal munkanélküliek, legin-kább azonban alacsonyan képzettek, szakképzetlenek, illetve romák. Jellemzően Abaúj-Hegyköz munkanélküliségének kezelésére kívántak megoldást találni. Főbb céljai: a vidék megmentése, azaz a helyben foglalkoztatás megoldása, az elvándorlás megállítása, a fia-talok helyben tartása, a vidék lecsúszásának megakadályozása. 2008-ban polgármesteri megkeresésre indult el a Szivárvány Szociális Szövetkezet szervezése, a helyi önkor-mánnyal közösen fogalmazódtak meg az alapgondolatok. Már meglévő vállalkozásra, vállalkozói tapasztalatra épült a szervezet, amelyet kilenc magánszemély alapított, de tényleges működését csak 2009-ben kezdte meg.

A „Szövetkezz” című OFA-s pályázatban indult el az első tevékenység, a rönkbútor-készítés, amit piackutatás előzött meg, és mintakollekció is készült. Első lépésben sike-rült megteremteni a működés infrastrukturális feltételeit, a munkavégzés körülményeit, és beszerzték a szükséges szerszámokat és gépeket. A gazdasági válság hatására azonban a rönkbútor iránt csökkent a kereslet, így a termelés is. A technológiát és a gyártást elsa-játított dolgozók azonban továbbra is készítenek rönkbútort, csak már nem a szociális szövetkezet keretei között. Mivel az értékesítés többnyire a környékre koncentrálódt, így sikerült a piacot is elvinniük. A Szivárvány Szociális Szövetkezet életben tartására a helyi önkormányzat nyújtott segítséget, így alvállalkozóként közreműködtek az önkormányzat projektjeiben az általános iskola felújításában, környezetének parkosításában és az energia-park (napelempark) létrehozásában, a szükséges terület rendezésében. A második OFA-s pályázat során álltak át faapríték-készítésre, ami a tereprendezési feladatokból nőtte ki magát, azonban a faapríték-gyártáshoz csak részben rendelkeznek megfelelő eszközökkel. A működéshez szükséges további gépeket a település vállalkozói biztosítják. Időközben a tagok és a munkavállalók köre is teljesen megváltozott (nem akartak dolgozni). A faap-ríték értékesítése Szlovákiában történt, ahol ezt fel tudták használni maradéktalanul. Új vállalkozási ágként létrejött egy brikettálóüzem és egy csomagolóüzem is, ahol briketteso-

²² Bakos Izabella Mária: *A vásárlói közösségek mintázatai és térbeli sajátosságai Magyarországon*. PhD-értekezés. Gödöllő, Szent István Egyetem, 2019. 105.

magolással tudtak a szövetkezet dolgozóinak munkát biztosítani. Az egyéb fatermékekre (faapríték, hasított fa, brikett) a környéken, illetve Szlovákiában találtak megfelelő piaci keresletet. A másik fő tevékenységcsoport az építőipari tevékenység, felújítás, tereprendezési feladatok, naplempark létrehozása. Ezeknek a szolgáltatásoknak az értékesítése piaci áron történt, megrendelője a település önkormányzata volt.

Az oktatás és fejlesztés szinte minden projektben jelen van mint kiegészítő szolgáltatás. Nagy hangsúlyt helyeznek a munkaerő megfelelő fejlesztésére és képzésére. A mezőgazdasági termékek jelenleg nem meghatározók, de a tervek szerint ez lesz a jövőben a működés fókuszában, mind az előállítás, mind a feldolgozás tekintetében.

A szociális szövetkezet erősségének a megújulásra való képességet, az innovatív ötleteket tartják. A gyengeségének pedig a hátrányos helyzetű emberek munkában tartását. A rövid távú érdekek vezérlik az embereket, amit a befektetett munka nem tud mindig ellensúlyozni. Kudarcként élték meg, hogy nem sikerült olyan mértékű árbevételt elérni, amivel több embernek hosszú távú megélhetést biztosíthatnának. A társadalmi küldetés fontosabb, mint az árbevétel, ha a bevételtől nem függene a szervezet léte, jobban meg tudnának felelni társadalmi küldetésüknek. A legfőbb haszon a célcsoport foglalkoztatáshoz és a rendszeres munkajövedelemhez juttatása.

*HŐSKÉPZŐ, azaz a Fekete Sereg jó gyakorlatának bemutatása*²³

Ezt a társadalmi innovációt lépten-nyomon megvalósító egyesületet Irotán, a G. Fekete Éva által vezetett nyári egyetemen ismerték meg a szerzők, ahol a Fekete Sereg olyan programot mutatott, amely kifejezetten adaptálható, de egyedi megoldást nyújt a foglalkoztatás területén, programjaik Magyarország szinte minden településén, de főleg az olyan leszakadó térségben, mint például a borsodi, leképezhetők. A program a fiatalokat célozza meg, s lehetőséget ad a jövőjük alakítására, amelynek kulcsa a hálózatokhoz kapcsolódás. Az egyén sorsát nagyban meghatározza kapcsolatainak minősége és erőssége, legyen az rokon kötés vagy nem vérségi közösségekhez tartozás. A tér, a technológiai, a társadalomgazdasági és a kulturális-spirituális adottságok adta hálózatokban él és bontakozik ki a társas egyén, s ilyen közösséget épít a Fekete Sereg. A nagyvázsonyi egyesületük hosszú múltra tekint vissza, alapítása 1997-ben történt. A szervezet jó példája az innováció komplex szemléletének kialakítására, amelyben az egyéni nézőpontok mind egy közös érdekke kövacsolódnak össze. Kezdetben a helyi, hátrányos helyzetű fiatalok felkarolása volt az elsődleges céljuk, a településen valószínűtlen meg közösségi programokat, mára már országosan és nemzetközileg ismert és elismert egyesületté fejlődtek, küldő és fogadó szervezatként egyaránt megtalálhatók az EVS-ben (*European Voluntary Service*), és az Európai Szolidaritási Testülettel is szorosan együttműködést alakítottak ki. Az egyesület mára már 48 országba eljutott, és 49 országból fogadott önkéntes fiatalokat 4 főállású alkalmazottjuk segítségével.

Az egyesület 18–30 év közötti – magyarországi és külföldi – fiatalokkal foglalkozik, számukra teremtenek fejlődési lehetőséget, az önkéntes programjaikra lehet jelentkezni személyesen, telefonon és online is. Ezeket a programokat hirdetik is, de olyan is előfor-

²³ Az esettanulmány egy 2019. évi szakdolgozathoz készült Kovács Patrik interjúja alapján dr. Dabasi-Halász Zsuzsanna szakmai vezetésével. Online: www.fekete-sereg.hu/

dult már, hogy a hirdetésig el sem jutottak, mert annyira népszerű program volt, hogy anélkül is sokan jelentkeztek ismerősökön és ajánlásokon keresztül, így ma már kiépült hálózatuk van belföldön és külföldön.

Egyik innovációjuk a jelentkezők szűrése és mentorálása. A folyamat közel áll egy klaszszikus állásinterjúhoz, hiszen önéletrajzokat kapnak, és személyes elbeszélgetésre invitálják a jelentkezőket. A kiválasztás során igyekeznek elsősorban a hátrányos helyzetű fiatalokra koncentrálni, de a jelentkezéstől nincs eltöltve senki. A döntés meghozásához elengedhetetlen, hogy felmérjék a jelölt motivációját és lelkesedését, hiszen ahhoz, hogy hatékonyan és eredményesen működjön a program, elengedhetetlen, hogy az önkéntes is elkötelezett legyen.

A forrásokat pályázatok és támogatások útján próbálják meg előteremteni, amibe sok időt és energiát kell fektetni. Ezeket a pályázatokat többségében az Európai Unió hirdeti meg, de a Magyar Állam is jelentős pénzügyi forrásokkal támogatja. Teljesen állami pályázatot azonban ritkán írnak ki. Ezt a forrást az útiköltségre, a szállásra és ellátásra, esetleges nyelvi felkészítésre és költőpénzre használhatják fel a résztvevők.

Az egyesülethez érkehetnek önkéntesek egyedül, vagy akár két-, illetve tízfős csoportokban is. A csoportok esetében a cél, hogy a csoportokon belül minél több nemzetiség legyen képviselve. Időintervallumokat tekintve létezik rövid és hosszú távú lehetőség is, előbbi minimum 2 hetet, maximum 2 hónapot ölel fel, utóbbi pedig minimum 2 hónap, maximum 12 hónap hosszúságú lehet.

Az egyesület legnagyobb motivációja a hátrányos helyzetű fiatalok segítése és felkarolása. Ezt nagyon komolyan veszik, nem véletlenül fektetnek akkora hangsúlyt a mentorálásra az önkéntes tevékenység alatt. Minden önkéntes rendelkezik egy mentorral, aki segíti őt, foglalkozik vele, figyelemmel kíséri és támogatja a fejlődését. A kiemelt figyelmet megkövetelő önkénteseknek akár két mentora is lehet, hogy mindig rendelkezésre álljon valaki. Az önkéntesek visszajelzései alapján megoszlanak az információk arról, hogy egy program befejezése után a munkáltatók hogyan fogadják vissza az önkénteseket. Egyre több pozitív tapasztalt van ezen a téren, és előnyt jelenthet egy-egy későbbi álláskereső során, de előfordult a másik véglet is: túlságosan is önállónak tekintettek egy olyan jelentkezőt, aki több hónapon keresztül külföldön önkénteskedett.

Az egyesületnél szeretnek olyan fiatalokkal együtt dolgozni, akiknek már van önkéntes múltjuk. Egy kiválasztott személyt jól fel kell készíteni az önkéntes időszakra, ami akár heteket is felölelhet. Nehezítő körülményként az önbizalomhiányt emelték ki elsőként. Sok önkéntes nincs az elején tisztában azzal, hogy képes végigcsinálni egy-egy ilyen programot. A tapasztalathiány is hátráltató tényező, illetve az itthon kialakult kötelékek is hátráltatják a jelölteket. A vezetőnő kiemelte, hogy az Európai Uniót kívül rendkívül nehéz fogadó vagy küldő szervezetekkel együttműködni, hiszen az utazáshoz már vízumra is szükség van, ami gyakran nagyon megemeli a költségeket, és az igénylésük sem egy egyszerű folyamat néhány esetben.

Az egyesület célja, hogy az önkéntes programokon részt vevő fiatalok értékes tapasztalatokat szerezzenek, fejlődjenek a képességeik. Egy külföldi önkéntes például fotózással kezdett el foglalkozni itthon, amiben annyira támogatta a mentora, hogy kiállítást is szervezett az elkészített képeit felhasználva. Volt önkéntes, aki önálló életvitelre szinte alkalmatlan volt, de az önkéntesség alatt rengeteget tanult és fejlődött, hála az egyesület odaadó munkájának.

Előfordult, hogy az önkéntes a program letelte után annyira megszerette a helyet, ahol volt, hogy visszatért, és munkát vállalt abban az országban.

Honlapjukon is olvasható, hogy 2005 óta kétfévente Integrált Speciális Triatlon játékot szerveznek, ahol sérült és ép fiatalok egy csoportban játszanak – céljuk az integráció az ép és a különböző sérüléssel élő fiatalokkal. Több online felületen is megtalálhatók, saját Facebook-oldalt üzemelnek, Instagram-fiókkal rendelkeznek, és YouTube-csatornájuk is van, amelyeken keresztül könnyen meg tudják szólítani a fiatalokat.

Az önkéntes munka nagyon hasznos tudást és tapasztalatot ad a résztvevőknek, ezt Magyarországon is egyre többen látják és ismerik el. A köztudatban még nem gyökeresedett meg, ezért fontos lenne olyan helyekre és szervekhez is eljuttatni az önkéntességet, ahova eddig nem sikerült, ráadásul a leghatékonyabban az első kézből kapott információkkal lehetne népszerűsíteni, azaz az önkéntes tevékenységet folytatott egyének bevonásával.

Számos elismerést kaptak az évek során. 2001-ben „Veszprém megye kiváló civil szervezete” lett, 2010-ben a „Se nem fehér se nem fekete” képzésüket a 30 legjobb jó példa közé választotta az Európai Bizottság Oktatási és Kulturális Főigazgatósága. 2015-ben Strasbourgba kaptak meghívást az „Ötletek laboratóriuma” találkozóra, szintén 2015-ben miniszteri elismerő oklevelet kaptak az Emberi Erőforrások Minisztériumától. Gyengeségük a viszonylag kis létszámú főállású csapat, a gyenge tőkeellátottság, a marketingkorlát, ami gátolja őket abban, hogy eljussanak még több potenciális önkéntes fiatalhoz.

Bár maga az innovátorszervezet nem Borsod-Abaúj-Zemplén megyében tevékenykedik, de számos megyei rendezvényen jelen voltak, és tevékenységüket disszeminálták. Azért tekintik a szerzők a társadalmi innováció foglalkoztatási aspektusú példájának, mert egyrészt hátrányos helyzetű csoportért tevékenykednek, másrészt a tevékenység megvalósítható más régióban is, továbbá a jövő munkavállalóinak kompetenciáit fejlesztik, ezzel növelve a foglalkoztatást. A szervezet a jövőképeséggel kapcsolatos cselekvés minden szakaszát megvalósította a társadalmi innovációnak, felismerte a problémát, megoldást adott, és kiterjesztette társadalmi méretűvé.

A #nemluxustaska: az ötlet az utcán hever, szervezet sem kell

Ez a társadalmi innováció nem Borsod-Abaúj-Zemplén megyében megfogant ötlet, és alapvetően egészségügyi, kulturális, gazdasági elmaradottság ellen küzdő, gyűjtéssel segítő program. Azért mutatják be a szerzők ezt az esetet, mert jól példázza a társadalmi innováció lehetséges terjedését. Néhány helyi hős felismerte az ötletben a lehetőséget, és a maguk környezetében továbbfejlesztették. Megkeresték azt a szervezetet, amely segít a megvalósításban, és kiterjesztették magát a koncepciót is, mert nemcsak a tárgyak átadásában látták a társadalmi hatást, hanem a szubszidiarításban és a disszeminációban. A budapesti kezdeményezők – a szervezők bevallása szerint – csak néhány adományra számítottak, és úgy gondolták, a kiosztást rábízák a Máltai Szeretetszolgálatra. Néhány gyűjtőpont és néhány táska. Miskolcon a probléma akut és aktuális, a városi és megyei szegregátumokban komoly gond az egészség hiánya, és ez akadályozza az érintetteket a munkaerőpiacra való bejutásban. A társadalmi innovációhoz nem feltétlenül kell formális szervezet vagy egy saját ötlet, elég, ha valaki vagy valakik adaptálják, esetleg hozzáadnak, új formába öntik. Ez a kezdeményezés közvetlen humán erőforrás-fejlesztés, mert az egészségbe

való beruházással képződik az emberi tőke. A lányok, asszonyok jelentik az entitás jövőképességét, a nők egészségügyi helyzete generációkon átívelő hatású. A #nem-luxustaska kampány 2019-ben Civil Díjat nyert „Legsikeresebb adománygyűjtés” kategóriában, így 2020-ban ismét megszervezték. A két fiatal budapesti hölgy által indított online gyűjtés híre eljutott Miskolcra is. A Miskolci Egyetemen néhány lelkes aktivista kérésére gyűjtőpontokat alakítottak ki, és egy hónapon keresztül fogadták a higiénés termékeket tartalmazó táskákat.

A kampány a menstruációs szegénység ellen küzd. A serdülőkortól a női lét megéléséhez számos higiénés rituálé, objektív és szubjektív elvárás kapcsolódik, ezek ismerete és alkalmazása, illetve hiánya később meghatározza a munkaerőpiacon és a társadalomban kijelölt helyet. A befogadás, a munkaerőpiaci integráció, de a kirekesztés és a társadalmi dezintegráció is összefügg a lányok intimhigiénés szokásaival. A 2017-ben bemutatott Oscar-díjas film, a *Period end of sentence* hívta fel a figyelmet arra, hogy nők millióinak nincs lehetősége megvásárolni a szükséges egészségügyi termékeket. A film nem csak a probléma gazdasági okait tárgyalja – és a mai Magyarországon is egyszerre jellemzők a kulturális és tudásbeli hiányok és az eszközök hiánya. Hazánk kapcsán nem rendelkezünk pontos adatokkal, de a szakértők becslése szerint a lányok gyakorta kimaradnak az iskolából, amit utána nem tudnak bepótolni, a munkavállaló nők is kénytelenek hasgörcsre hivatkozva orvoshoz menni, és a hajléktalan nőknek tömegesen szűnik meg idő előtt a ciklusuk különböző fertőzések miatt.

A miskolci gyűjtés egyrészt adaptálás, másrészt új módszerek bevezetése, harmadrészt a közvetlen érintettség miatt tekinthető innovációnak. A szerzők ezt azért tekintik foglalkoztatásra irányuló társadalmi innovációnak, mert a jövő munkavállalóinak egészségébe történő befektetéssel új módszerrel vagy új megközelítéssel avatkozik be a foglalkoztathatósággal kapcsolatos problémák csökkentésébe. Az eredeti ötletet kibővítették, és egyrészt az egy generációba tartozással vitték a társadalmi problémát közelebb a fiatalokhoz, másrészt az egyetemen az oktatók mintaadó magatartásának felhasználásával érzékenyítettek, harmadrészt bekapcsolódtak a kiosztásba, ami helyben, a megyében történt, és az egészségtudományi képzésben részt vevő fiatalokat, illetve a neveléstudományban tanulókat vonták be. A szerzők vallják, hogy az innovatívításra nevelés alapja lehet a társadalmi megoldások kidolgozásának és a jövőképesség fokozásának. A fiatalok hajlamosak olyannak gondolni a világot, amilyenben maguk is élnek. Nehéz elképzelni egy jól szituált egyetemistának, hogy van olyan, hogy nincs pénz alapvető higiénés eszközökre, és hogy ez nemcsak azt jelenti, hogy „bűdös vagy”, hanem azt is, hogy „betegséget kapsz vagy hordozol”. A hősképzés módja az érzékenyítés – és mivel lehet jobban hatni egy fiatal nőre, mint egy szép táskával?

Külföldi jó gyakorlatok a fiatalok foglalkoztathatóságának javítására

A külföldi jó gyakorlatok ismertetését azért tartották a szerzők fontosnak, hogy még inkább érzékelhető legyen Magyarország rurális tereinek lemaradása a társadalmi innovációkban. Azt a nézetet vallják, hogy ha a jó gyakorlatok szélesebb körben válnak ismertté, akkor előbb-utóbb a hazai adaptációjuk is elindulhat. A helyi fejlesztési megoldások előtérbe kerülése az úgynevezett faluvállalatok esetében tapasztalható, például a Baranya megyei

alsómocsoládi komplex helyi fejlesztés vagy a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei rozsályi komplex helyi fejlesztés – mindkettő ismert és bevált jó gyakorlat, amelyet több aprófalú is kezd átvenni. Visszatérve a külföldi jó gyakorlatokra, 2014 és 2018 között G. Fekete Éva, majd Nagy Zoltán vezetésével egy OTKA-kutatás keretében néhány posztoszocialista ország társadalmi vállalkozásait kutatták a szerzők, amely kutatás keretében mélyinterjúkat is készítettek. Ezeket a társadalmi vállalkozásokat kivétel nélkül egy jól beazonosítható társadalmi innováció mint alaptévékenység jellemzi, amely köré egy-egy vállalkozás jött létre.

Jó gyakorlatok Szlovéniából

Használt árucikkeket forgalmazó adománybolt Ljubljánában

A *Stara roba, nova raba* egy olyan társadalmi vállalkozás, amely használt árucikkeket, ruhákat és használati tárgyakat értékesít rászorulóknak számára, hajléktalan emberek foglalkoztatásával. Úgy vélik a szerzők, hogy ez egy sajátos társadalmi innováció. Sok társadalmi vállalkozást és nonprofit szervezetet látogattunk meg terepkutatás keretében Magyarországon és külföldön is, de sehol sem láttunk korábban ilyen megoldást, hogy hajléktalanokat vonnak be az árucikkek értékesítésébe. A vállalat a közös jóért működik (a helyi közösség érdekében, a környezetért, az emberekért), és a bevételeket is ilyen célokra fordítja. Egy egészséges gazdaságban minden vállalkozásnak így kellene működnie. A *Stara roba, nova raba* szervezet mint társadalmi vállalkozás (szociális szövetkezet) 2007 óta működik. A tulajdonos elégedett a munkával, esetleg a fizetés lehetne jobb. „Olyan dolgokat teszek, amikben hiszek.” Először egy konferencián hallott társadalmi vállalkozásokról Skóciában, és azt gondolta: „Ez valami olyan, amit én is ki akarok próbálni. 2007-ben számos szociális szövetkezetet látogattam meg Lengyelországban, majd ezt követően más országokban is. Akkoriban kezdett Szlovéniában is a társadalmi gazdaság fejlődésnek indulni – 2012-ben kaptuk meg a szociális vállalkozói tevékenységre irányuló törvényt. De akárhogy is, a posztoszocialista országok már belefáradtak a különböző szervezésekbe, erős hagyományaink vannak, és nem fedezzük fel újra a forró vizet.”

A szövetkezetet a Kings of the Street (Az utca királyai) nevű egyesület alapította, amely a hajléktalanok segítésére és önszorgatására alakult. Az egyesületet 2005-ben hozták létre, és azokban az években alakult sok program. Az egyik ilyen egy foglalkoztatási program volt a társadalmi vállalkozói tevékenység területén. A szociális szövetkezet formálisan ebben az évben hozták létre, de 2010 óta ernyőszervezetként működik. Nem voltak elődei a szocializmus alatt. Az sokat segített, hogy egy nagyobb szervezeten belül jött létre (pénzügyileg, szakmailag és szervezeti szinten). Egyedül a támogatásokat hiányolják, állami és önkormányzati szinten is, mert ahhoz alig jutnak.

A Kings of the Street különböző szocioökonometriai háttérrel rendelkező embereket fog össze; hajléktalanokat és olyan embereket, akik érintettek a szegénység és hajléktalanság jelenségében: szakértők (szociális munkások, pedagógusok, antropológusok, szociológusok, pszichológusok), diákok, önkéntesek. Elméleti és gyakorlati szinten működnek: foglalkoznak a tanulással, hajléktalanságról szóló kutatásokkal, annak megelőzésével, a hajléktalanok életszínvonalának emelésével, gyakorlati és innovatív modellek létrehozásával, amelyek segítenek a szegénység kezelésében.

A szociális munkások és önkéntesek azt figyelték meg, hogy nagy igény van a hajléktalanok körében arra, hogy részt vegyenek a munkában, amelyeket az intézmények és a munkaerőpiac enged nekik. Így ezt a projektet a hajléktalan emberek munkanélküliségének csökkentéseként értékelik. Tapasztalataik alapján nyilvánvaló, hogy a külső körülmények eredményezik a hosszú távú társadalmi kirekesztést és a hajléktalan emberek mindennapi gondjait (egyéni formális státusz, állandó lakcím hiánya, rossz önfelfogás, az intézményekbe vetett bizalom hiánya), illetve a bonyolult adminisztratív procedúrák (hosszú formanyomtatványok kitöltése, kevés idő a személyes jelenlételre, intézmények felelősségelhárító magatartása) nehezítik a hajléktalan létből való kitörést. Az egyesülettel elérték azokat az embereket, akiket az állami foglalkoztatási intézmények nem tudtak. A tagjaikkal kiépítettek egy olyan bizalmi munka- és személyes kapcsolatot, amely alapja lehet mindenféle jövőbeni együttműködésnek.

A projekt tevékenysége a szélesebb társadalmi környezetben mutatja a válaszukat a jelenlegi társadalmi, gazdasági és környezeti problémákra. Az újrafelhasználás és a használt javak értékesítésének támogatásával nagy hangsúlyt fektetnek a környezetre és arra, hogy növeljék a környezettudatosságot. A szociális szövetkezet kiemeli a nem kritikus fogyasztás problémáját is. Átértékelik és értelmet adnak a fogyasztásnak a tevékenységük révén. A fogyasztás szolidaritásra, egy szélesebb társadalmi kontextusban történő átadásra orientál. Ebben a kontextusban a fogyasztás kultúrája megváltozik, a használt javak vásárlásával az emberek hozzájárulnak a környezetvédelemhez. A használt javak alacsony árai elérhetők a pénzügyileg deprivált emberek számára is, mint például a nyugdíjasok, diákok, hajléktalanok, migránsok, akik ily módon megengedhetnek maguknak olyan dolgokat, amiket egyéként nem.

A szervezet legfőbb társadalmi tevékenysége, hogy a marginalizált csoportok és munkanélküliek, különösen hajléktalanok számára oktatást kínálnak, továbbá a használt javak értékesítése mellett költöztetői és takarító szolgáltatásokat is kínálnak.

Jelenleg három fő állandó foglalkoztatottjuk van, kettő pedig ideiglenesen, és 5–10 önkéntesük is van. Jelenleg senki nem támogatja őket, így minden bevételük az értékesítési tevékenységből származik. Csak a King of the Street ernyőszervezet ad pénzügyi támogatást, ha szükséges, de sok támogatást kapnak a helyiektől és a szélesebb közösségtől.

Hogyan mutatkozik meg az innováció a szervezetben? „Az innováció a működésünk alapja. Kezdetben egy használtruha-kereskedés voltunk Szlovéniában, és most az egyedüliek, akik a hajléktalan emberek foglalkoztatási programjaira fókuszálnak. A szlovén újrafelhasználási kultúra fejlődésének részesei vagyunk. Az innováció emellett természetesen előnyt is jelent számunkra a piacon.”

- Melyek a legfőbb sikereik? „A legfőbb sikerünk, hogy nap mint nap működünk, hogy fejlődünk, ugyanakkor hozzájárulunk egy nyitottabb társadalomhoz.”
- Melyek a kudarcaik? „Megbirkózunk a kudarccal, akármikor jönnek, tanulunk belőlük. Nem emlékszem nagyobb bukásokra a munkánk során, csupán kisebb szervezési hibákra.”
- Melyek a fő problémák vagy kihívások? „A legfőbb problémánk, hogy egyensúlyt teremtsünk a hajléktalanokkal történő munka sajátosságai között, kiépítsünk egy biztonságos és igazságos munkakörnyezetet, és kezeljük a nyomást, ami a domináns kapitalista rendszerből adódik, és kihat a mindennapi kapcsolatainkra. Jelentősebb

támogatás, nemzeti és önkormányzati szinten, mindenképpen pozitív lenne. Például hogy lehetőségünk legyen üresen álló épületeket ingyen használni.”

- Melyek azok a jellemzők, amelyek mindenképpen szükségesek egy sikeres társadalmi vállalkozás számára? „Az alulról felfelé szerveződés; hogy figyelembe vegyük az emberek és a környezet igényeit, hogy miként javítsunk az életeken; az igazságos és demokratikus döntéshozatali folyamat, helyi és szélesebb körű támogatás; a média támogatása, az emberek kezdeményezése; autonóm fejlődés.”
- Milyen társadalmi hatásai vannak a szervezetnek? „Vannak társadalmi és környezeti hatásai. Társadalmi hatás, hogy a marginalizált csoportok egyenletes és stabil foglalkoztatása megvalósul, ezáltal javul az életszínvonaluk.”²⁴

Fogyatékkal élők foglalkoztató étterem Ljubljánában

A Gostila dela étterem nonprofit magáncéggként alakult, mivel eleget tettek a kritériumoknak, amelyek a fogyatékkal élők foglalkoztatására irányult. Védett vállalként is működik, amely a társadalmi gazdaság része: a Gostila dela 2016 júliusától működik társadalmi vállalkozásként. Az étterem tulajdonosa számára a társadalmi vállalkozás egy gondolkodásmód, amely szerint a vállalatokat menedzselni kell. Ez a vállalat minden szintjén felelősséget kíván, kezdve a munkavállalóktól, egészen a fogyasztókkal való kommunikálásig. Az interjúalany 20 éve dolgozik a harmadik szektorban – egy emberrel kezdtek, ma már 70 embert foglalkoztatnak.

2009-ben ez volt az első társadalmi vállalkozói tevékenység fejlesztésére irányuló nyilvános felhívás Szlovéniában, amit az ESS és a Munkaügyi Minisztérium finanszírozott. A Center kontura és két másik szervezett jelentkezett a „Factory work” programra, amelynek fő célja a fiatalok vendéglátóipari oktatáson kívüli képzése volt. A kutatás egyik eredménye szintén a Gostila dela. 2011 után, amikor a projekt véget ért a Center konturával, a koncepció függetlenül folytatódott. Számos céljuk és tevékenységük van. Mind világosan tervezett, ellenőrzött és időnként változtatott. Az üzlet folyamatosan változik. A fő üzleti modell a sebezhető csoportokból származó fiatalok képzése, azaz a nagyon alacsony végzettséggel rendelkező fiatalok vagy fogyatékkal élők képzése azonban megmaradt.

Jelenleg 4-5 főt foglalkoztatnak az étteremben, és havonta 3 fő képzését látják el. Nagyon jó a kapcsolata a vállalatnak a helyi önkormányzattal, és több nemzetközi partnerrel is rendelkezik.

A legfőbb siker az étterem megnyitása volt 5 nap alatt, 20 év társadalmi gazdaságban eltöltött tapasztalattal és számos díjjal, elismeréssel (innovációért járó díjat is kaptak). Kihívásnak tekintik, hogy magasabb nyereséggel több új álláslehetőséget tudjanak kínálni a fogyatékkal élő embereknek. Az üzlet hosszú távú fenntartására törekednek. Rendkívül üzletorientáltak, de megtartják a fő koncepciót. Ez azt jelenti, hogy több séfet, mentort fognak foglalkoztatni, hogy foglalkozhassanak a vendégekkel, és szeretnék növelni a fogyatékkal élő fiatalok foglalkoztatásának arányát a vendéglátásban.²⁵

²⁴ G. Fekete Éva et al.: *Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon*. Miskolc, Bíbor, 2018.

²⁵ G. Fekete et al. (2018) i. m.

Inkubátorház és közösségi tér Mariborban

2014-ben alakult a Tkalka nevű inkubátorház és közösségi tér Mariborban. Az épületet akkor kapták az önkormányzattól, lépésről lépésre felújították, s jelenleg is bérleti díjat fizetnek érte. Mintegy 2000 m²-rel rendelkeznek, és az irodákat bérbe adják társadalmi vállalkozásoknak, és egyszerűen csak teret adnak az együtt gondolkodásnak. Az épület 5 szintes, a pincszinten laborok működnek, ahol újrahasznosított anyagokkal kísérleteznek. A városban és a térségben is ismertek, mivel támogató szervezetként segítik a társadalmi vállalkozásokat – *co-working space-ként*. Évente két nagy eseményt is szerveznek, amelyen 100–120 fő vesz részt. Az interjúalany asszisztensként dolgozik a Tkalkánál, recepciósna is nevezte magát, végzettségét tekintve tanár.

Jelenleg két fő tevékenységük van: teret adnak vállalkozásoknak és oktatásokat szerveznek, illetve mikrohitelvezést is folytatnak. A társadalmi innováció szerintük a közösségért való felelősséget jelenti, a társadalmi vállalkozásnak pedig generálnia kell társadalmi hatást. A menedzser ötlete volt, hogy teret kell adni az innovatív embereknek, akik sok ötlettel rendelkeznek, de nincs, aki segítsen nekik, vagy akikkel együtt gondolkodhatnának.

Lehetséges akár egy hónapra is irodát bérelni náluk. A célközönség minden olyan vállalkozó, vállalkozás, akinek fizikai térre van szüksége, ez egy nyitott tér, ahová bárki betérhet az ötleteivel. Méréldökövek: a legjobb az volt számukra, amikor a mostani épületbe költöztek, amely önkormányzati tulajdon. Támogatásképpen évi 2000 eurót kapnak a ház fenntartására, a többi pénzt ők gazdálkodják ki. Az önkormányzat igazából nem tudja, mit jelent a társadalmi vállalkozás. Jelenleg 5 fő dolgozik a Tkalkánál, a menedzsment egy fő. Sikerként értékeli, hogy teret tudnak adni azoknak az innovatív embereknek, akiknek szüksége van rá. Szlovéniában ők az első ilyen szervezet, akik ilyen speciális módon támogatják a társadalmi vállalkozásokat, illetve magukat is annak tartják. Új társadalmi kapcsolatok alakulnak ki.²⁶

Jó gyakorlat Litvániából – Farm a világ végén

A börtönviseltek társadalmi befogadása a világon mindenhol problematikus, így a poszt-szocialista országok rendszerváltást követő társadalmi sem voltak képesek ezzel a „marginális” problémával foglalkozni. Százegrek veszítették el állásukat, kapcsolataikat, illetve otthonukat. A lassú társadalmi revitalizáció beérlelte azt a helyzetet, hogy képesek legyünk ezt a problémát is látni. A fiatalok számára már nemcsak az átmenet gazdaságának normalizálása a cél, hanem képesek a figyelmüket kiterjeszteni. Ahogy hazánkban, Litvániában is tragikusnak tekinthető a börtönből szabadultak helyzete; lakhatásuk, megélhetésük kialakításához semmilyen segítséget nem kapnak, noha össztársadalmi érdek lenne, hogy a bűnismétlés elkerüléséhez legalább e két alapvető feltétel biztosításában rendszerszerűen felajánlott, egyénre szabott segítségre számíthassanak, hisz enélkül szinte esélytelen a további kriminalitástól mentes élet.²⁷ E probléma kezelésére jött létre ez a társadalmi

²⁶ G. Fekete et al. (2018) i. m.

²⁷ Albert Fruzsina: *Életkeretek a börtönön innen és túl*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2015.

innováció Litvániában, amely kifejezetten a fiatal bűnözők szabadulás utáni helyzetét kívánja segíteni. Kapcsolata a rurális terek humánerőforrás-fejlesztéséhez többdimenziós: egyrészt az elnéptelenedő vidékre kíván fiatalokat mobilizálni, másrészt a környéken élő rossz munkavállalási kilátással rendelkezőknek nyújt álláslehetőséget, harmadrészt a buycott megvalósítására is összpontosít, olyan termelési portfólióval, amely a vidékre jellemző. Ez egy szociális farm, 2 órára a fővárostól, közel a lengyel–belorusz határhoz. A tanya viszonylag nehezen megközelíthető. Biogazdálkodást folytat, főleg teákat, fűszereket termesztnek, gabonaféléket, de van konyhakert és gyümölcsös is. A börtönviseltek reintegrációja a fő cél. Ez tekinthető társadalmi innovációnak. Szabadulás előtt, jó magaviselet esetén, illetve akik már szabadultak, de nem tudnak hova menni, jelentkezhetnek ebbe a mezőgazdasági intézménybe. Az egyház által létrehozott szervezet állami költségvetésből és saját bevételből gazdálkodik. A célcsoport, azaz a börtönviseltek végzik a termelőmunkát. Ottjártunkkor 3–5 fő lakott az intézményben. A környék számára munkalehetőséget biztosít a farm működtetése, 10–15 polgári alkalmazottja volt akkoriban. A menedzsmentet is ellátó Rūta Jakuboniene változatos szakmai múlttal rendelkezik. Szociális vállalkozás irányítása nem tanult szakterülete. Úgy látja, napjainkban van fejlődési lehetőség ezen a területen, számos EU-s és állami projektjük volt az elmúlt időben, új beruházásként templomot, szállást, pihenőt, éttermet építettek. Kisboltjukban vásárolva egy angolul és oroszul jól beszélő fiatalember szolgált ki minket, aki már 4 éve élt az intézményben. Elmondta, hogy a környéken nem tud kialakítani kapcsolatokat, nagy az elutasítás. Úgy érzi, szükséges a helyieknek elmagyarázni, hogy ez a segítség az ő számukra az emberi élet alapját jelenti. A hivatalos személyzet között találkoztunk fiatal önkéntesekkel, mert bár a környéken nagy a munkanélküliség, mégsem tudtak megfelelő mennyiségű munkaerőt találni. A nagyvárosból érkező fiatalok néhány hónap önkéntes munkát végeznek itt, az egyház toborzásával és támogatásával. A példa a humánerőforrás-fejlesztésre irányuló társadalmi innováció több jellemzőjének is eleget tesz, új vagy korábban elhanyagolt célcsoportot vesz figyelembe, más régiókba, célcsoportokba vagy a foglalkoztatással kapcsolatos egyéb kérdésekbe lehet átvinni, új módszerrel és új megközelítéssel avatkozik be a foglalkoztathatósággal kapcsolatos problémák csökkentésébe.

Összegzés, következtetések

A szerzők a rurális terek munkaerőpiaca, különösképpen a humán erőforrás fejlesztésének aspektusait vizsgálták. Hipotézisüket megfogalmazták, miszerint a vidéki gazdaságok jövőképességének záloga a kompetensebb munkaerőkínálat, amely a lokális és globális igényeknek megfelelő versenyképes termékeket tud előállítani. A vidéki társadalmi innovációknak – amelyek egyik célja a humánerőforrás-fejlesztés – egyrészt a jövő munkavállalóit kell alkalmassá tenni, másrészt a lakosságot megtartani, harmadrészt vonzóvá tenni a rurális tereket. Hosszú távon a fiatal generáció számára kell értékeket közvetíteni, amelyek birtokában felismerik az entitás problémáit, kitalálják a változáshoz vezető megoldásokat, és azt képesek megvalósítani. Ennek egyik módja a „helyi hős” képzése, ami megvalósulhat a fiatalok szociális érzékenységének javításával, az önkéntesség értékének terjesztésével, amelyre a szerzők véleménye szerint a külföldön vállalt önkéntes munka egy jó eszköz. A társadalmi innovációs képesség szempontjából a külföldön szerzett

ismeretek multiplikálódnak, beágyazva a szociális érzékenység attitűdjébe. A szerzők az elmúlt évtizedben lefolytatott kutatási eredményeik szintetizálásával megmutatták, hogy a rurális terekben kidolgozott vagy adaptált társadalmi innovációval hogyan lehet az emberi erőforrást fejleszteni.

A társadalmi innovációk a poszt szocialista országokban egységesen az átmenet okozta társadalmi sebek gyógyítására összpontosítanak. Bár az eltelt időszakban felnőtt egy új generáció, a társadalmi emlékezet megtartotta az államszocializmus rendszerhibáinak következményét. A szocializmus nem üzemeltette hatékonyan az állami rendszereket (a fogyatékkal élőket intézetbe zárta, mesterségesen teljes foglalkoztatást színlelt kapun belüli munkanélküliséggel, koraszülött jóléti szolgáltatásokat nyújtott), a kollektívizmus eszméjét lejáratta. Ez az örökség a társadalomban a hiányközpontú és a legyengült kollektívista gondolkodást eredményezte, az egyének fogyasztásukkal kizárólagosan saját szükségleti szintjük kielégítését tartják szem előtt. A nem megfelelő karrierlehetőség és életszínvonal, a fejletlen agrárszektor a poszt szocialista rurális terekben létrehozta a leszakadó társadalmi szegmenseket, akik számára nincs munkalehetőség, illetve akik nem rendelkeznek a modern gazdaság munkavállalói küszöbkompetenciáival. Ebben a helyzetben a társadalmi innovációk legfontosabb feladata a humán erőforrás fejlesztése, a munkavagyon bővítése azáltal, hogy a térség termékei iránt felkelti a *buycottmaga-tartást* az adott földrajzi területen és a teljes nemzetgazdaságban egyaránt, megvalósítani a helyi hősképzést, akik társadalmi tenni akarásukkal és megfelelő szakismerettel, tapasztalattal képesek a helyi társadalom munkáját megszervezni. Az Európai Unió egyik fontos fejlesztendő területnek tekinti a fiatalok mobilitásának erősítését, mivel a későbbiekben ez rugalmasabbá, hatékonyabbá teszi a munkaerőpiacot. Az egyén a társadalom tudáskompetenciája mellett erősíti a kommunikációs, szociális képességeit, a munka világában *hubkapcsolatokat* alakít ki, amelyek az élet számos területén jól hasznosíthatók.

A szerzők által bemutatott esetek jó például szolgálnak a társadalmi innovációk fejlesztésére a rurális terekben, és azok eddig ismeretlen vagy elhanyagolt aspektusaira mutatnak rá a vidéki foglalkoztatásban. Új módszerrel vagy új megközelítéssel avatkoznak be a munkaerőpiaci folyamatokba, új vagy korábban elhanyagolt célcsoportot vesznek figyelembe a rurális foglalkoztatásban. Segítik a vidéki területek jövőképességének fenntarthatóságát, a rezilienciát, a képességet és az optimizmust erősítik, megteremtve a problémát felismerő, választ kitermelő és megoldást adó fiatal vidéki társadalmat.

Irodalomjegyzék

- Aczél Petra: A társadalmi jövőképesség diszkurzív koncepciója. In Aczél Petra – Csák János – Szántó Zoltán Oszkár (szerk.): *Társadalmi jövőképesség – Egy új tudományterület bemutatkozása*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőképesség Kutatóközpont, 2018. 111–146.
- Albert Fruzsina: *Életkeretek a börtönön innen és túl*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2015.
- Bakos Izabella Mária: *A vásárlói közösségek mintázatai és térbeli sajátosságai Magyarországon*. PhD-értekezés. Gödöllő, Szent István Egyetem, 2019.

- Brown, David L. – Kulcsár László – Obádovics Csilla: Post-socialist restructuring and population redistribution in Hungary. *Rural Sociology*, 70. (2005), 3. 336–359. Online: <https://doi.org/10.1526/0036011054831170>
- Cooper-Martin, Elisabeth – Moris B. Holbrook: Ethical consumption experiences and ethical space. *Advances in Consumer Research*, 20. (1993), 113–118.
- Dabasi-Halász Zsuzsanna – Lipták Katalin – Kiss Julianna – Ioana Manafi – Daniela Elena Marinescu – Monica Roman – Javier Lorenzo-Rodriguez: International youth mobility in Eastern and Western Europe – the case of the Erasmus+ programme. *Migration Letters*, 16. (2019), 1. 61–72. Online: <https://doi.org/10.33182/ml.v16i1.626>
- Enyedi György: A magyar falu átalakulása. *Földrajzi Értesítő*, 23. (1975), 2. 109–124.
- Friedman, Monroe: A positive approach to organized consumer action: The “buycott” as an alternative to the boycott. *Journal of Consumer Policy*, 19. (1996), 439–451.
- Friedman, Monroe: *Consumer boycotts. Effecting change through the marketplace and the media*. London, Routledge, 1999.
- G. Fekete Éva: Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott térségek felzárkózásának esélyei az észak-magyarországi régióban. *Földrajzi Közlemények*, 130. (2006), 1–2. 55–66.
- G. Fekete Éva – Nagy Zoltán – Lipták Katalin – Kiss Julianna: *Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon*. Miskolc, Bíbor, 2018.
- Káposzta József: A vidékgazdaság fejlesztési kérdései a XXI. században. In Bíró A. Zoltán – Gyetvai Árpád – Magyar Ferenc (szerk.): *Kreatív fiatalok – innovatív vidék. Sikeres helyi fejlesztési gyakorlatok a Székelyföldön*. Csíkszereda, Státus, 2015. 13–22.
- Káposzta József – Honvári Patrícia: A smart falu koncepciójának főbb összefüggései és kapcsolódása a hazai vidékgazdaság fejlesztési stratégiájához. *Tér és Társadalom*, 33. (2019), 1. 83–97. Online: <https://doi.org/10.17649/TET.33.1.3091>
- Kocziszky György – Benedek József – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12. (2015), 2. 4–22.
- Kulcsár László: *A vidékfejlesztés elméleti megközelítése: regionális és kulturális összefüggések*. Mezőmadaras, Pro Ruris Egyesület, 2017.
- Lipták Katalin: Leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségek munkaerőpiaci helyzete az Észak-magyarországi régióban. In Székely Tünde (szerk.): *RODOSZ konferenciakötet 2010*. Kolozsvár, 2010. 253–271.
- Ritter Krisztián: A helyi fejlesztés esélyei – agrárfoglalkoztatási válság és területi egyenlőtlenségek Magyarországon. *Területi Statisztika*, 48. (2008), 5. 554–572.
- Swinburn, Gwen – Soraya Goga – Fergus Murphy: *A helyi gazdaságfejlesztés kézikönyve*. Gütersloh – London – Washington, D. C., Bertelsmann Stiftung – UK DFID – The World Bank, 2004.
- Szántó Zoltán Oszkár: A társadalmi jövőképeség analitikus koncepciója. In Aczél Petra – Csák János – Szántó Zoltán Oszkár: *Társadalmi jövőképeség – Egy új tudományterület bemutatkozása*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőképeség Kutatóközpont, 2018. 13–33.
- Tóth Tamás – Káposzta József: *Tervezési módszerek és eljárások a vidékfejlesztésben*. Gödöllő, Szent István Egyetemi Kiadó, 2014.
- Vincze Mária: A vidékfejlesztés problémáinak rendszerszemléletű megközelítése. Romániai sajátosságok. *Erdélyi Múzeum*, 75. (2013), 3. 30–51.